

4. Прокопенко В. Чи є постанови Пленуму Верховного Суду України джерелом права? // Юридичний вісник України. — 2001. — 25–31 січ. — С. 3.
5. Навроцький В. О. Значення судової практики і прецеденту для кримінально-правової кваліфікації // Вісник Верховного Суду України. — 2000. — № 6. — С. 49–51.
6. Тихий В. Правотлумачення Конституційним Судом України та правова природа його рішень // Вісник Конституційного Суду України. — 2001. — № 1. — С. 62–71.
7. Лилак Д. Д. Судочинство і проблеми суддівської правотворчості // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 3 (37). — С. 63–68.
8. Цвик М. В., Смородицкий В. С. О судебной практике // Проблемы законности. — 1999. — № 40. — С. 8.
9. Жуковский А. Г. Закон Украины «О судостроительстве Украины»: Комментарий / Под ред. Е. Л. Стрельцова. — Х.: Одиссей, 2003. — С. 88.
10. Постанови Пленуму Верховного Суду України (1963-2000): Офіц. вид.: У 2 т. / За заг. ред. В. Ф. Бойка. — К.: А.С.К., 2000. — Т. 1. — С. 92.
11. Там само. — С. 80.
12. Там само. — Т. 2. — С. 292.
13. Там само. — Т. 1. — С. 23–28.
14. Там само. — С. 206.
13. Там само. — С. 204.

УДК: 340.12-057.36 (477)

С. М. Скуріхін

старший викладач кафедри військової підготовки ОНЮА

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Рішення соціально-економічних проблем в Україні не можливе без стабільного законодавства, законності та правопорядку. Однією з основних причин кризової ситуації в правовій сфері сьогодні є відсутність у суспільстві розвинутої правової культури і правового світогляду. Вважається, що для східнослов'янської правової сім'ї характерна нерозвинена масова правосвідомість у порівнянні з правосвідомістю західних цивілізацій. Правовий нігілізм при цьому має глибоке історичне коріння [1]. Навіть у даний час деякі вчені продовжують виражати зневажливе відношення до права. На найнижчу ступінь громадського життя поставив право О. Солженіцин. Право, на його думку, не має моральної цінності, а «суспільство, у якому немає інших важелів, крім юридичних, не гідно людини» [2].

Побудова правової держави не можлива в умовах нігілістичного відношення до права, а перебороти цей бар'єр можливо тільки шляхом підвищення правової свідомості і правової культури. Саме тому теоретичну і практичну значимість здобувають питання правового виховання населення.

Збройним Силам властиві ті ж хвороби, що і всьому суспільству. Однак армія виділяється із загальної структури держави своїми специфічними ознаками і функціями. Наявність озброєння і готовність, у разі потреби, його застосувати — характерна риса Збройних Сил, що висуває особливі вимоги до військовослужбовців. Одна з актуальних проблем армії — підвищення рівня правосвідомості та правової культури.

До 1990 року питаннями правового виховання в Збройних Силах займалися Г. І. Бушуєв, І. М. Вашкевич, А. Г. Гірський, В. Р. Зюбин, А. С. Кобликов, С. С. Максимов та ін. Однак розроблені ними методики не приносили бажаних результатів в умовах фактичного безправ'я. Сьогодні вивченню проблем правового виховання військовослужбовців приділяється недостатньо уваги.

Метою даної роботи є визначення форм і методів формування правової культури військовослужбовців.

Формування правової культури здійснюється через систему правового виховання.

Правове виховання — це цілеспрямована діяльність держави, громадських організацій, окремих громадян по формуванню і підвищенню правової свідомості та правової культури [3]. Воно складається не тільки з передавання і накопичення правових знань, а й з формування відповідного відношення до права, уміння використовувати свої права й обов'язки. Звідси необхідність в усвідомленому засвоєнні основних положень законодавства, вихованні почуття глибокої поваги до права. Отримані знання повинні перетворитися в особисте переконання, у міцну установку, а потім у внутрішню потребу і звичку дотримуватися правового закону, виявляти правову активність.

Правове виховання військовослужбовців — складова частина правовиховної роботи, яка проводиться на Україні. Це процес цілеспрямованого, систематичного впливу на свідомість, поведінку, діяльність військовослужбовців з метою формування та розвитку в них таких уявлень, переконань, поглядів, почуттів і навичок, які гарантують усвідомлене дотримання вимог законів України, Військової присяги і військових статутів [4].

Діяльність Збройних Сил через свою специфіку більш повно і детально, ніж в інших сферах життя суспільства, регламентується правовими нормами, виховання військовослужбовців у дусі поваги, свідомого виконання законів, військових статутів та інших актів, які містять норми права, набуває тут надзвичайно великого значення.

Конкретні завдання, зміст правовиховної роботи з особовим складом визначаються наказами і директивами Міністра оборони України.

Керівництво Збройних Сил України розглядає правове виховання особового складу як невід'ємну частину бойової підготовки, виховного процесу, найважливіший засіб забезпечення високого рівня військової дисципліни.

Основною метою правового виховання є «формування правової свідомості особового складу Збройних Сил України, оволодіння усіма категоріями військовослужбовців необхідними знаннями основ військового законодавства України з питань військового будівництва, суворе і точне дотримання ними положень Конституції України, законів, військової присяги, військових статутів, формування їхніх поглядів, які забезпечують згуртованість особового складу навколо ідеї державної незалежності України і усвідомлення ними права захищати свою державу зі зброєю в руках» [5].

Правове виховання особового складу Збройних Сил являє собою широкий комплекс політичних, організаційних і пропагандистських заходів. Воно здійснюється

снюється як шляхом поширення правових знань, так і за допомогою впливу на свідомість воїнів практичним здійсненням норм військового законодавства в процесі військової служби. При цьому успіх у правовому вихованні може бути досягнутий лише в тому випадку, якщо ці методи застосовуються одночасно і узгоджуються з іншими напрямками виховної роботи, насамперед з моральним і військовим вихованням.

Правове виховання військовослужбовців — складний і багатобічний процес. Правовиховна робота охоплює широке коло питань, серед яких можна виділити:

- формування у військовослужбовців правової свідомості;
- підтримку у військовій частині статутного порядку;
- формування в особового складу необхідних військових якостей;
- забезпечення правильного застосування командирами (начальниками) законодавства;
- розкриття й усунення причин і умов, які сприяють здійсненню правопорушень;
- правову пропаганду;
- організацію індивідуальної виховної роботи з особовим складом, а також аналіз взаємовідносин, які складаються у військовому колективі;
- діяльність командира як органу дізнання;
- використання можливостей виховного впливу органів військової юстиції [6].

У Збройних Силах України склалася струнка система правового виховання, яка охоплює усі категорії військовослужбовців. Особливо велика увага в Збройних Силах приділяється правовому вихованню командних кадрів, тому що командир не може вирішити ні однієї задачі, жодного питання в повсякденній військовій практиці, не використовуючи право, не спираючись на закон. Тому тверде знання основ законодавства є для нього необхідною умовою чіткої організації своєї службової діяльності, успішного виконання функціональних обов'язків.

Пріоритетними напрямками в роботі командирів по зміцненню військової дисципліни і морально-психологічного стану особового складу є:

- виховання військовослужбовців у дусі «...безумовного виконання Конституції України та законів України;
- формування правової культури і правосвідомості, законослухняної поведінки особового складу, профілактика протиправних вчинків військовослужбовців, викорінення позастатутних взаємин...» [7].

Особливе місце серед командного складу Збройних Сил України займають особи офіцерського складу. Від того, як поставлена робота з правового виховання з цією категорією особового складу, залежить її ефективність у цілому. Це пов'язано з тим, що більшість офіцерів постійно займається навчанням і вихованням особового складу і несе відповідальність за всі сторони його життя. Тому особи офіцерського складу повинні не тільки самі бути прикладом бездоганного дотримання вимог законів, військової присяги і військових статутів, але і усією своєю діяльністю домагатися цього від підлеглих.

Методика правовиховної роботи з офіцерським складом будується таким чином, щоб офіцери могли одержати як певну суму знань, що сприяє формуван-

ню у них високого рівня правової культури, так і конкретні рекомендації про форми і методи правового виховання підлеглих їм військовослужбовців. Ще однією особливістю цієї категорії військовослужбовців є те, що для них характерний високий рівень загальної і фахової освіти, великий службовий і життєвий досвід, висока загальна культура. Це сприяє кращому засвоєнню ними необхідної суми знань в галузі права.

Правове виховання офіцерів починається з курсантської лави. Нині питанням озброєння правовими знаннями курсантів вищих військових навчальних закладів приділяється велика увага. У кожному військовому училищі обов'язково вивчається курс «Основи військового права». На вивчення цієї дисципліни, наприклад, в Одеському інституті сухопутних військ відведено 108 годин навчального часу. У рамках цього курсу розглядається не тільки військове законодавство, а вивчаються і загальноправові питання. Курсантам даються поняття про норми права, нормативно-правові акти, юридичну відповідальність, склад злочину та ін. У комплексі з іншими формами впливу на правову свідомість, у курсанта з'являється позитивна мотивація правомірної поведінки, виробляється поважне ставлення до законів. Усе це сприяє формуванню в них у майбутньому правосвідомості високого рівня.

Правове виховання військовослужбовців строкової служби також проводиться у необхідній послідовності. Це дозволяє побудувати виховний процес таким чином, щоб результати проробленої роботи позитивно позначалися на стані військової дисципліни і правопорядку у військовій частині.

Військовослужбовці після їхнього прибуття в частину, насамперед, знайомляться з нормами законодавства про конституційні основи військової служби, порядок її проходження, про сутність військової дисципліни, способи її підтримки і про відповідальність за різні правопорушення. Правові аспекти особливо характерні для тематики, пов'язаної зі загальновійськовими статутами. Положення статутів регулюють всі основні питання життя і діяльності військ, усю сферу військово-службових відносин. Військові статuti Збройних Сил України обов'язкові для неухильного виконання усіма військовослужбовцями, тому що затверджені Законами України і мають силу Законів. Зміст статутних положень ретельно вивчається на заняттях по бойовій підготовці. При проведенні ж правового навчання головна увага спрямовується на те, щоб домогтися з'ясування воїнами їх значення в житті та діяльності військ, виробити установку на беззаперечне виконання статутних вимог.

Під час правового виховання військовослужбовців використовуються різні форми і методи, багато з яких знаходять своє відображення в правових актах Міністерства оборони України. Можна виділити наступні форми і методи:

- проведення лекцій, бесід, доповідей з правових питань у системі командирської підготовки;
- організація зустрічей з юристами, проведення вечорів питань і відповідей, юридичних консультацій;
- постійне інформування військовослужбовців про всі зміни в законодавстві;

- проведення «Декад правових знань і культури взаємин між військово-службовцями»;
 - активізація роботи тематичних лекторіїв правових знань для різних категорій військовослужбовців;
 - організація перегляду з особовим складом строкової служби вечірніх випусків «Українських теленовин»;
 - обладнання в кожному підрозділі «Куточків правових знань»;
 - комплектування книжкових фондів бібліотек правовою літературою;
 - ведення у військовій періодичній пресі рубрик, що висвітлюють питання правового навчання і виховання (наприклад, у газеті Південного оперативного командування «Слава і Честь» існує рубрика — «Воїну про закони України»).
- Велике виховне значення мають і такі сторони діяльності командирів, як підтримка суворого статутного порядку у військовій частині, дисциплінарна практика, вирішення питань про матеріальну і кримінальну відповідальність військовослужбовців.

Важливим фактором правового виховання особового складу Збройних Сил України є практичне виконання вимог законодавства і вимог статутів в повсякденному житті військових частин.

По-перше, на свідомість, волю і почуття воїнів безпосередньо впливають самі норми права, виражені в законах, військових статутах або у відданих на їхній основі наказах.

По-друге, вплив на свідомість і поведінку військовослужбовців здійснює діяльність командирів по практичному застосуванню норм права. Командир-єдиноначальник здійснює свої посадові функції в межах наданих йому повноважень самостійно, але його владні веління, накази, розпорядження цілком засновані на законах і з огляду на це є актами застосування правових норм. Накази командирів (начальників), як акти застосування норм права, конкретизують загальні положення законодавства, індивідуалізують права й обов'язки стосовно підлеглих йому осіб, вирішують правові питання у зв'язку з конкретними обставинами. Отже, вплив наказів більш відчутний, ніж загальних норм законодавства.

По-третє, на формування в особового складу високої правової свідомості впливає підтримка у військовій частині статутного порядку, дотримання розпоряджень законодавства і наказів командирів усіма військовослужбовцями. Суворе і точне виконання розпорядку дня, розкладу занять, статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями активно впливає на свідомість воїнів, сприяє формуванню у них стійкої звички діяти в строгій відповідності з законом, військовою присягою, статутом.

По-четверте, велику роль у забезпеченні ефективності виховного впливу практики реалізації законодавства грає особистий приклад командирів (начальників) у дотриманні правових норм. В умовах Збройних Сил особистий приклад командирів по неухильному виконанню законів, вимог військової присяги і статутів — не просто педагогічний прийом, а й обов'язок, закріплений у статутах.

По-п'яте, на процес правового виховання впливає дисциплінарна практика. Вона являє собою реалізацію командирами прав і обов'язків, наданих ним Дисциплінарним статутом Збройних Сил України. Дисциплінарна практика сприяє зміцненню військової дисципліни, підтримці в частині статутного порядку і, крім того, вона безпосередньо впливає на формування у воїнів дисциплінованості, тобто внутрішньої потреби діяти завжди і скрізь відповідно до правових розпоряджень.

Важливу роль у правовому вихованні особового складу грають військової прокуратури. Свої функції по зміцненню законності в армії військова прокуратура здійснює при взаємодії з командирами військових частин. Велике виховне значення мають протести військових прокурорів на акти органів військового управління, які суперечать законодавству, а також їхні подання про усунення порушень закону, причин і умов, що сприяють порушенням, про вжиття заходів по зміцненню законності і боротьбі з правопорушеннями. У цих актах прокурорського реагування, які направляються відповідним командирам і начальникам, виражається вимога про неухильне дотримання законів і військових статутів, дається роз'яснення визначених правових норм, що сприяє підвищенню юридичної грамотності військових посадових осіб. Попереджувальне і виховне значення має також робота органів військової прокуратури по розкриттю злочинів і притягненню винних до відповідальності.

Однією з діючих форм правового виховання є проведення відкритих судових процесів військовими судами у розташуванні військових частин у присутності особового складу. Такий порядок судового розгляду характерний тільки для військових судів. Розгляд найбільш актуальних і повчальних справ безпосередньо у військовій частині дозволяє розширити судову аудиторію, забезпечити більш суттєвий вплив на процес виховання у військовослужбовців поваги до закону, непримиренності до правопорушень, недотримання вимог військової присяги і військових статутів і тим самим ефективніше сприяти попередженню злочинів.

У роботі були розглянуті основні форми і методи правового виховання військовослужбовців. Однак тільки об'єднання усіх вищевказаних елементів дозволить формувати у військовослужбовців високий рівень правової культури і правосвідомості.

Література

1. Общая теория государства и права: Академический курс: В 3 т. / Отв. ред. М. Н. Марченко. — М.: Зерцало-М, 2001. — Т. 3. — С. 327-338.
2. Berman H. The Weightier Matters of Law: a Response to Solzhenitsyn. — Atlanta: Scholars Press, 1993. — P. 387-392.
3. Проблемы общей теории права и государства / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. — М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. — С. 409.
4. Методичний посібник з основних питань організації повсякденної діяльності військ. — К.: Варта, 2003. — С. 104.
5. Паказ Міністра оборони України від 26.01.1994 № Д-4 «Про організацію та завдання правового виховання в Збройних Силах України».
6. Бушуев Г. И. Правос воспитание советских воинов. — М.: Воспиздат, 1976. — С. 30-32.
7. Організаційно-методичні вказівки з питань кадрової політики, організації виховної роботи, додержання правопорядку та військової дисципліни в Збройних Силах України від 13.11.01 р. / Кафедра військової підготовки ОПОА, вхідний № 6 від 26.11.01 р.